

**Impact
Factor
3.025**

ISSN 2349-638x

Refereed And Indexed Journal

**AAYUSHI
INTERNATIONAL
INTERDISCIPLINARY
RESEARCH JOURNAL
(AIIRJ)**

Monthly Publish Journal

VOL-IV

ISSUE-IV

APR.

2017

Address

• Vikram Nagar, Boudhi Chouk, Latur.
• Tq. Latur, Dis. Latur 413512 (MS.)
• (+91) 9922455749, (+91) 9158387437

Email

• aiirjpramod@gmail.com
• aayushijournal@gmail.com

Website

• www.aiirjournal.com

CHIEF EDITOR – PRAMOD PRAKASHRAO TANDALE

कौटुंबिक हिंसाचार महिलांचे संरक्षण अधिनियम २००५

संशोधक विद्यार्थी
महादेव बालासाहेब लोखंडे
शिक्षणशास्त्र संकुल
स्वा.रा.ती.म.वि.नांदेड

मार्गदर्शक
डॉ.एस.वाय.पाटील
स.प्राध्यापिका शिक्षणशास्त्र संकुल
स्वा.रा.ती.म.वि.नांदेड

प्रस्तावना :-

कौटुंबिक हिंसाचारापासून महिलांचे संरक्षण अधिनियम २००५ पहात असताना आपणाला सर्वप्रथम भारतीय स्त्रीजीवनाचा ऐतिहासिक आढावा हा थोडक्यात घेणे गरजेचे आहे. तो खालील प्रमाणे आपणास पहावयास मिळतो. याचे प्रमुख पाच प्रकारात वर्गीकरण आपणाला करता येते.

भारतीय स्त्री जीवनाचा ऐतिहासिक आढावा :-

प्रचिन काळापासून ते आजतागायत स्त्रीयांच्या दर्जा प्रत्येक कालखंडात म्हणजे इतिहासात एक सारखा आहे असे नाही. तर वेगवेगळ्या काळामध्ये/कालखंडात स्त्रीयांचा दर्जा काळानुसार बदलत गेला. या संबंधीचा थोडक्यात आढावा खालील प्रमाणे.

१) सिंधू संस्कृतीतील भारतीय स्त्री जीवन

सिंधू संस्कृतीत महिलांना विशेष सन्मान होता व स्थिती सन्मान जनक होती. कारण की तत्कालीन उत्खननात सापडलेल्या स्त्रियांच्या मृत्युंवरून इतिहासकार असे अनुमान लावतात कि यामध्ये मातृसत्ताक कुटूंब पध्दती होती. कुटूंब प्रमुख म्हणून स्त्रीयांना मानाचे स्थान होते.

या वरून आपणाला सिंधू संस्कृतीमध्ये स्त्रीयांना मानाचे स्थान होते व स्त्रीयांचे जीवन श्रेष्ठ होते असेच म्हणावे लागेल.

२) वैदिक कालखंडातील भारतीय स्त्री जीवन :-

सिंधू संस्कृतीच्या नंतरच्या कालखंडाला वैदिक किंवा आर्य संस्कृती असे म्हणतात. या कालखंडामध्ये स्त्रियांना शिक्षण संपत्ती इ.बाबतीत पुरुषांच्या बरोबरीचे स्थान होते. म्हणजे वैदिक कालीन स्त्रीजीवन हे मानाचे व उच्च दर्जाचे होते.

या कालखंडातील समाज पुरुष प्रधान होता स्त्रीयांना पण पुरुषांच्या बरोबरीने स्थान होते व स्त्रीयांना विवाह, शिक्षण, वारसा, संपत्ती इ.बाबत चांगले अधिकार होते. त्यांना पुरुषांबरोबर अधिकार होते.

परंतु हाच दर्जा उत्तर वैदिक कालखंडात कमकुवत झाला. त्यांच्यावर अनेक बंधने यायला सुरुवात झाली व याच काळात स्त्रीयांचा दर्जा अधिकच खालावल्याचे हि पहायला मिळते. याच काळामध्ये स्त्रीयांवर अनेक बंधने आली व तीला घर कामात बांधुन ठेवले गेले व मालमत्ता देण्यास विरोध झाला आणि पतीची सेवा करणे हा पतीधर्म सांगितला पतीची सेवा केली तरच स्वर्ग मिळतो व पती धर्माचे पालन जर नाही केले तर नरक यातना भोगाव्या लागतात. असे पुरुषी वर्चस्व उत्तर वैदिक कालखंडात पहावयास मिळते.

या वरून असे म्हणता येते कि वैदिक कालखंडातील चांगला असलेला भारतीय स्त्रीया दर्जा उत्तर वैदिक कालखंडात मोठ्या प्रमाणात घसरला.

३) मध्ययुगीन कालखंडातील भारतीय स्त्री जीवन :-

मध्ययुगीन कालखंड हा मुस्लीम कालखंड म्हणून ओळखला जातो. इ.स. ११ व्या शतकापासून ते १८ व्या शतकापर्यंतचा काळ म्हणजे मध्ययुगीन कालखंड होय. या काळामध्ये स्त्रीयांना आनेक बंधनात जखडून ठेवण्यात आले. म्हणून या काळाला/कालखंडाला काळा कालखंड म्हटले तर चुकिचे ठरणार नाही.

या काळामध्ये स्त्रीयांना शिक्षणापासून वंचित ठेवण्यात आले. याच कालखंडामध्ये बालविवाह, सतीप्रथा, विधवेचे केशवपन अशा अनेक प्रथांचा अतिरेक होऊन स्त्रीयांचे स्वानेजव हक्क संपुष्टात आले. यामुळे च्या कालखंडात भारतीय स्त्रीजीवन अधिकच खालावल्याचे हि आपणास पहाता येते.

४) ब्रिटीश कालखंडातील भारतीय स्त्री जीवन :-

१६ शतकात ब्रिटीश लोक व्यापाराच्या निमित्ताने भारतात आले. प्लाशीची लढाई जिंकून त्यांनी सत्तेचा पाया घातला व भारतावर १५० वर्षे राज्य केले. पण त्यांनी स्त्रीयांच्या हिताचे अनेक कायदे केले व स्त्री विषयक घोरणात/घटकात अनेक सुधारना केल्या. त्यामुळे मध्ययुगीन कालखंडातील घसरलेला स्त्रीयांचा दर्जा सुधारण्यास मदत झाली. यामुळे अनेक प्रथा या कालखंडात बंद झाल्याचे हि आपणास पहावयास मिळते व याच काळात पाश्चात्य शिक्षण देण्यास सुरुवात झाली. त्यातून आनेक वाईट चालीरिती, प्रथा, रूढी ह्या याच कालखंडात बंद व्हायला सुरुवात झाली व भारतीय समाजाला विकासाच्या दिशेने घेऊन जाण्याचे काम आनेक समाज सुधारकांनी केल्याचे आपणास पहावयास मिळते व याच काळामध्ये भारतीय स्त्रीची दैनिय स्थिती सुधारण्याच्या दृष्टीने महत्वपूर्ण कामगिरी सुरू झाली. तसेच सावित्रीबाई फुले, पंडिता रमाबाई, ताराबाई शिंदे इ.स्त्रियांनी स्त्रीयांच्या समस्या सोडवण्यासाठी आवाज उठवला व याच कालखंडामध्ये गोपाल कृष्ण गोखले, स्वामी दयानंद सरस्वती व राजाराम मोहोनरॉय यांनी सती प्रथेला विरोध केला. यावरून थोडक्यात असे म्हणता येते ब्रिटीश कालखंडामध्ये आनेक कायदे केले पण अमलबजावणी मध्ये फारशे यश आल्याचे दिसत नाही.

५) स्वातंत्र्योत्तर काळातील भारतीय स्त्री जीवन :-

२६ जानेवारी पासून भारतीय राज्यघटनेचे आमलबजावणी सुरुवात झाली व जी ब्रिटीश काळामध्ये स्त्रीयांचा दर्जा उंचावण्यासाठी प्रक्रिया सुरू झाली होती. ती या कालखंडात अधिकच व्यापक झाल्याचे पहावयास मिळते. स्वातंत्र्यानंतर भारतीय स्त्रीजीवनात आनेक क्रांतीकारक बदल घडून आले. म्हणून आताची स्त्री पुरूषांच्या बरोबरीने व कांही ठिकाणी पुरूषांपेक्षा हि जास्त कर्तव्य गाजवत आहे व स्वातंत्र्यानंतर भारतीय स्त्री मी सबळ झाली असे म्हणने वावगे ठरणार नाही व भारतीय स्त्रीचा दर्जा उंचावण्यास भारजीय संविधानाने खुप महत्वाची भूमिका बजावली व संविधानाची भूमिका समताधिष्ठित समान रचना निर्माण करण्यासाठी आसल्याने स्त्रीयांचा दर्जा उंचविण्यास मोठी मदत झाली आहे.

स्वतंत्र प्राप्तीनंतर स्त्री विषयक अनेक फायदे करण्यात आले कायद्याने स्त्री पुरूषांना समान अधिकार दिले. तसेच हिंदु विवाह कायद्याने स्त्रीला संरक्षण दिले. बालविवाह, बहुपतीत्व या कायद्याच्या बाबी आधारे गुन्हा ठरविण्यात आल्या त्याचप्रमाणे हुंडाप्रतीबंध, वारसा हक्क असे आनेक फायदे व त्यापैकी एक महत्वाचा म्हणजेच कौटुंबिक हिंसाचार पासून महिलांचे संरक्षण अधिनियम २००५ सुध्दा महत्वाचा कायदा मानला जातो. त्या विषयी खालील प्रमाणे पहाता येते.

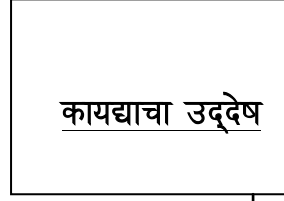
कौटुंबिक हिंसाचारापासून महिलांचे संरक्षण अधिनियम २००५ :-

२० व्या शतकात स्त्री विषयक सुधारनांचे आनेक प्रयत्न झाल्याचे आपणास पहावयास मिळतात. त्यामध्ये छत्रपती शाहु महाराजांनी २ ऑगस्ट १९१९ रोजी स्त्रियांच्या छळवणुकीस प्रतिबंध करणारा कायदा संमत केला. व त्याची व्याख्या करताना ते असे म्हणतात किंवा व्याख्या करतात.

स्त्रीयांना कुरपणाची वागणूक म्हणजे ज्याच्या योगाने अरोग्य, अनावश्यक शारीरिक दुख, अगर पिडा उत्पन्न होते. अगर ज्याच्या योगाने प्रवृत्तीस शारिरिक वा मानसिक छळ होतात वा मोठी इजा होण्यासाठी योग्य भिती उत्पन्न होते. ती वागणूक होय.

कायद्याचा उद्देश :-

महिलांना घरात सुरक्षितता लाभावी जाऊ नये

महिलांच्या अधिकारांची कडक व त्यांना बेघर केले अंमलबजावणी होणे.

महिलेचा घरात राहण्याचा हक्क अबाधित रहावा.

महिलांना कौटुंबिक संरक्षण देणे.

महिलांचे महत्व कायम स्वरूपी व निरंतर राहण्यासाठी कठोर कायदेशिर उपाययोजना करणे.

कौटुंबिक छळाची व्याख्या :-

१. "महिलेला किंवा महिलेच्या नात्यातील व्यक्तीस हुंड्याची मागणी इतर मिळकत किंवा मौल्यवान वस्तु मिळवण्याकरीता केलेले कृत्य महिलेसाठी हानिकारक, वेदनाकारक त्रासदायक स्वरूपाचे केलेले कृत्य होय."

२. एखादी कृती महिलेच्या मानसिक किंवा शारीरिक आरोग्यास सुरक्षिततेस जीवितस हानिकारक असेल किंवा लैंगिक भावनिक आर्थिक त्यास कुटूंबात महिलेवर होत असेल तर कौटुंबिक छळ म्हणतात.

अधिनियमातील तरतुदी :-

कलम ४ अन्वये महिलेवर होणाऱ्या कौटुंबिक हिंसाचाराची माहिती संबंधित महिले व्यतिरिक्त इतर कोणीही संरक्षण अधिकाऱ्यास देवू शकेल अशा कोणत्याही व्यक्तीने चांगुलपणाने माहिती दिली असेल तर ती व्यक्ती दिवाणी किंवा फौजदारी कारवाईस जबाबदार धरली जाणार नाही.

कलम ५ पोलिस अधिकारी सेवा देणार किंवा दंडाधिकारी यांची कर्तव्य.

कलम ६ अन्वये व्यथित व्यक्तीला आवश्यकता भासल्यास तिच्या वतीने सुरक्षाधिकारी किंवा सेवा पुरविणारे यांनी आक्षेप हाच्या प्रमुखास विनंती केल्यास तिला आश्रयगृहामध्ये प्रवेश देणे अनिवार्य आहे.

कलम ७ वैद्यकिय उपचाराची व्यवस्था

कलम ८ संरक्षण अधिकाऱ्याची नेमणूक

कलम ९ संरक्षण अधिकाऱ्याची कर्तव्य

कलम १० सेवा पुरविणाऱ्या संस्थांना मान्यता

कलम ११ राज्य सरकारची कर्तव्याचा समावेश आहे.

कलम १२ दंडाधिकार्याकडे अर्ज करण्याची कार्यपध्दती नमुद करण्यात आलेली आहे.

कलम १३ अन्वये संरक्षण अधिकाऱ्यांनी सुनावणीची तारिख निश्चित केल्याविषयची सुचना मिळाल्याच्या तारखेपासुन जास्तीत जास्त दोन दिवसांच्या आत किंवा दंडाधिकारी मंजुर करतील त्या वेळेमध्ये सुचनेची अमलबजावणी प्रतिपक्षावर करणे बंधनकारक आहे.

कलम १४ अन्वये या कायद्याखालील प्रकरणात कोणत्याही स्थितीत दंडाधिकारी जाब देणार

कलम १५ तज्ञ व्यक्तीचे साहाय्य या कायद्याखालील कोणत्याही प्रकरणात दंडाधिकारी अशा व्यक्तीची सेवा घेवू शकतील.

कलम १६ "मागणी केल्यास प्रकरणांची सुनावणी गुप्तपणे होवू शकते.

कलम १७ महिलेला घरात राहण्याचा हक्क अबाधित आहे.

कलम १८ व्यथित व्यक्तीच्या बाजूने दंडाधिकारी संरक्षण आदेश देवून प्रतिपक्षास कांही गोष्टी करण्यास मनाई आहे.

कलम १९ निवास आदेश

कलम २० आर्थिक लाभ

कलम २१ अन्वये दंडाधिकारी मुलांच्या ताब्याबाबत आदेश काढू शकतात.

कलम २२ नुकसान भरपाई बाबत आदेश काढू शकतात.

कलम २३ अंतिम किंवा एकतर्फी आदेश मंजूर करण्याचे दंडाधिकारी यांचे अधिकार

कलम २४ न्यायालयाने आदेशाच्या प्रतिनिशुल्क द्याव्यात.

कलम २५ आदेशाची कालमर्यादा आणि आदेशातील बदल

कलम २६ इतर खात्यातील आणि कायदेशिर प्रकरणातील लाभ.

अशा या कौटुंबिक हिंसाचारापासून महिलांचे संरक्षण अधिनियम २००५ मध्ये ३३ कलमांचा समावेश असून हा कायदा महिलांच्या दर्जामध्ये सुधारणासाठी महत्वपूर्ण आहेत.

सारांश :-

वरिल विवेचनावरून असे म्हणता येते कि भारतीय स्त्री जीवनाचा इतिहास वेगवेगळ्या काळामध्ये वेगवेगळा असल्याचा आपणास पहावयास मिळतो व कौटुंबिक हिंसाचारापासून महिलांचे संरक्षण अधिनियम २००५ मध्ये आनेक कलमांचा समावेश असल्याचे हि पहावयास मिळते.या कायद्यामुळे स्त्रीला हिंसामुक्त जीवन जगताना सन्मानाने व प्रतिष्ठेने जगण्याचा अधिकार प्राप्त झाला आहे.

संदर्भसुची :-

- १) आधार कायद्याचा - पुतपा रोडे, डायमंड प.पुणे.
- २) भारतीय इतिहासातील स्त्रिया व स्त्री जीवन - डॉ.एम.एस.गाठाळ.
- ३) ज्योतीबा फुले आणि स्त्रीमुक्तीचा विचार - ऑम्बेल गेल.
- ४) स्त्री पर्व, नेटवर्ग - सामंत मंगला.
- ५) मानवी हक्क आणि समाज - डॉ.राजशेख सोलापुरे